

NEZAKONITI TOKOVI NOVCA – SLUČAJ SRBIJE*

Originalni naučni članak
Ognjen RADONJIĆ
Filozofski fakultet,
Univerzitet u Beogradu

Predmet ovog rada je analiza nezakonitih tokova novca u zemljama u razvoju i njihovog uticaja na održivi privredni razvoj, budžet i sivu ekonomiju sa posebnim osvrtom na slučaj Srbije. U radu analiziramo tehnike nezakonitih priliva i odliva novca, njihove razmere i negativan uticaj na privredna i društvena kretanja. Zaključujemo da je, umesto da se fokusira na suzbijanje sive ekonomije, smanjenje zaposlenosti u administraciji i restrukturiranje javnih preduzeća, fiskalna konsolidacija u Srbiji, koja je započeta 2015, prvenstveno je bila usmerena na protivustavno smanjenje penzija i diskriminatorско smanjenje plata u javnom sektoru. Uvođenje procenjenih nezakonitih tokova novca u posmatranom periodu u legalne tokove bi, sa druge strane, činilo fiskalnu konsolidaciju nepotrebnom, dok bi svakako doprinelo osnaživanju privrednog razvoja, domaćih institucija i poverenja građana u vladu i sve političke aktere.

Ključne reči: nezakoniti tokovi novca, održivi privredni razvoj, fiskalna konsolidacija, poreski rajevi

1. UVOD

NEZAKONITE TOKOVE NOVCA (NTN), SVETSKA banka definiše kao „prekogranično kretanje novca koji je nezakonito stečen, transferisan i korišćen” (The World Bank 2017). Važno je istaći da ne postoji znak jednakosti između kapitalnog bega (*capital flight*) i NTN-a (sinonim su tokovi

* Ovaj rad je deo projekta Horizon 2020, „Populist rebellion against modernity in 21st-century Eastern Europe: neo-traditionalism and neo-feudalism” (No. 822682), finansiranog od strane Evropske unije. U radu su isključivo predstavljeni autorovi stavovi. Agencija nije odgovorna za način na koji informacije izložene u ovom radu mogu biti iskorišćene.
oradonji@yahoo.com

prljavog novca – *dirty money flows*) jer kapitalni beg može biti u potpunosti zakonit. To je slučaj kada je kapitalni odliv registrovan u skladu sa zakonom i tržišno vrednovan i kao takav postao sastavni deo platnog bilansa (PB) neke ekonomije.

Za razliku od kapitalnog bega koji je transparentno prijavljen i zaveden u PB, NTN: nisu zabeleženi u PB niti bilo kojem drugom zvaničnom satističkom izveštaju; često su povezani sa pokušajem da se sakrije poreklo, destinacija i vlasništvo (tajni su); imaju za posledicu javni gubitak i privatni dobitak zbog toga što nisu oporezovani ili su korišćeni za podmićivanje; sastavni su deo domaćeg bogatstva koji ostaje van trajnog domašaja građana zemlje porekla; sastavni su deo tokova koji nisu tržišno vrednovani pa, samim tim, domaća javnost nije u poziciji da ih nadgleda ukoliko postoje neke javno dostupne informacije o konkretnoj transakciji. To su slučajevi ukoliko je, na primer, izvoz nepravilno fakturisan (*trade misinvoicing*) ili kada je mito uplaćen na neki ofšor (*offshore*) račun – tada je odliv novca ili podcenjen ili nezabeležen, a kapital je svakako napustio zemlju (GFI 2015; 2019).

Motivi NTN su višestruki: izbegavanje poreza, akciza i carina, uživanje u povoljnom poreskom tretmanu i pranje nezakonito stečenog novca kroz kriminal ili mito i korupciju. Značajan deo NTN je vrlo teško proceniti – u pitanju su transakcije koje se obavljaju u gotovom novcu (npr. novac koji se iznosi u koferčetu iz zemlje), nepravilno fakturisanje usluga i neopipljivih dobara (*intangibles*) i „havala” transakcije čiji su centar arapske zemlje (*hawala transactions*, što na arapskom znači transfer ili poverenje – predstavljaju transfer novca bez stvarnog kretanja novca) (GFI 2015; 2019).

Postoje dve osnovne kategorije NTN-a. Prva je *siva ekonomija*, to jest deo nezakonitog curenja novca koji se odnosi na zakonom dozvoljene aktivnosti, to jest prihode koji su zakonito stečeni, ali nisu registrovani i koji prema procenama nevladine organizacije *Global Financial Integrity* (GFI) zauzimaju udeo od 65% u ukupnim NTN. Ove prihode je moguće formalizovati i oporezovati uvođenjem u legalne tokove novca. Druga kategorija sa udelom od 35% u ukupnim NTN su nedozvoljene aktivnosti (crna ekonomija) koje nisu zakonom dozvoljene pa se samim tim ovako stečeni prihodi ne mogu formalizovati i oporezovati (kriminal 30% i korupcija 5%) (GFI 2015; 2019).

2. METODOLOGIJA PROCENE NTN

Ponovimo, pouzdanija procena NTN moguća je samo u delu koji se odnosi na trgovinske transakcije dobara i tokove vrućeg novca koji su zabeleženi u PB – 65% NTN koje je moguće proceniti. Ova procena se zasniva na proceni nepravilnog fakturisanja (*trade misinvoicing*) i tokova vrućeg novca (*hot money narrow*). Procenu ovih NTN vrši GFI na osnovu ukrštanja trgovine dobrima 150 zemalja u razvoju (ZUR) sa 36 razvijenih zemalja (RZ) na bilateralnoj osnovi i praćenja tokova vrućeg novca ka RZ. Prema pretposlednjem izveštaju GFI o NTN za period 2004-2013, 83,4% NTN koje je moguće proceniti se odvija preko nepravilnog fakturisanja i svega 16,6% preko tokova vrućeg novca. GFI tokove vrućeg novca izjednačava sa vrednošću statističkog neslaganja (*net omissions and errors*) u *Balance of Payments Statistics* bazi podataka Međunarodnog monetarnog fonda (MMF). U pitanju su transakcije ulaza i izlaza novca koje se ne mogu povezati sa bilo kojom stavkom u tekućem ili finansijskom računu PB zbog čega su verovatno nezakonite. Ovako dobijeni iznosi se potom izražavaju u procentima bruto domaćeg proizvoda (BDP) posmatrane ZUR (GFI 2015).

Nepravilno fakturisanje je tehnika nezakonitog prekograničnog prebacivanja novca kroz falsifikovanje vrednosti, količine ili kvaliteta dobara u procesu međunarodne trgovinske transakcije. Motivi za nepravilno fakturisanje u kojima je vrednost uvoza/izvoza precenjena/podcenjena ili podcenjena/precenjena su: pranje novca (kriminalci ili javni službenici legalizuju nelegalno stečeni novac od kriminala/korupcije kroz trgovinske tokove); izbegavanje poreza ili carina (podcunjivanje vrednosti uvoza čime uvoznici dolaze u poziciju da značajno smanje svoje obaveze na ime poreza na dobit, poreza na dodatu vrednost i carina); poreske olakšice (mnoge zemlje nude izdašne poreske olakšice za domaće izvoznike, posebno one čija vrednost izvoza dostigne određenu vrednost); zaobilaženje kontrola u kretanju kapitala (kada postoji restrikcija na iznos novca koji osoba ili neko pravno lice sme da transferiše u inostranstvo) (GFI 2015; 2019).

GFI metodologija procene nepravilnog fakturisanja podrazumeva da se uporede izvozne cene svakog pojedinačnog dobra iz PB ZUR sa uvoznom cenom zabeleženom u PB RZ i izvozne cene svakog pojedinačnog dobra iz PB RZ sa uvoznom cenom zabeleženom u PB ZUR na osnovu podataka koje objavljuje MMF u svom *Direction of Trade Statistics* (DOTS) izveštaju (uvozne CIF cene se čine

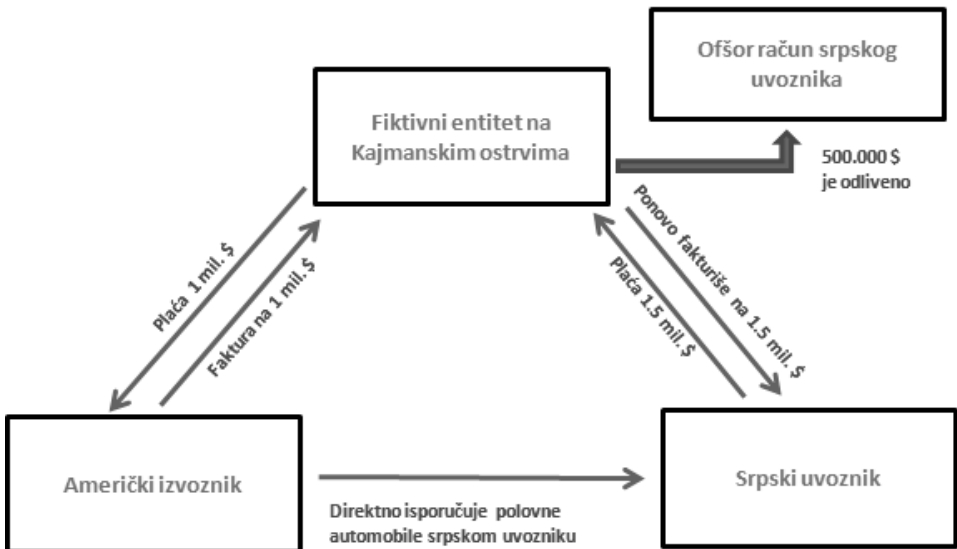
uporedivim sa izvoznim FOB cenama tako što se na FOB cene dodaje marža u iznosu od 6%). Procene u neslaganju se vrše na osnovu dve jednačine:

Uvozni jaz: (izveštaj ZUR o uvozu nekog dobra iz RZ)– (izveštaj RZ o izvozu istog tog dobra u ZUR)

Izvozni jaz: (izveštaj ZUR o izvozu nekog dobra u RZ)– (izveštaj RZ o uvozu istog tog dobra iz ZUR)

Ukoliko ishod u jednačini ima negativan predznak u pitanju je podcenjivanje vrednosti trgovinske transakcije (*under-invoicing*) i obrnuto, ukoliko je ishod jednačine sa pozitivnim predznakom u pitanju je precenjivanje vrednosti trgovinske transakcije (*over-invoicing*). Da bi dobili predstavu o razmerama ovako procenjenih NTN, dolarski iznosi ukupnog izvoznog i uvoznog jaza se sabiraju i izražavaju kao procenat BDP-a konkretne ZUR (GFI 2015).

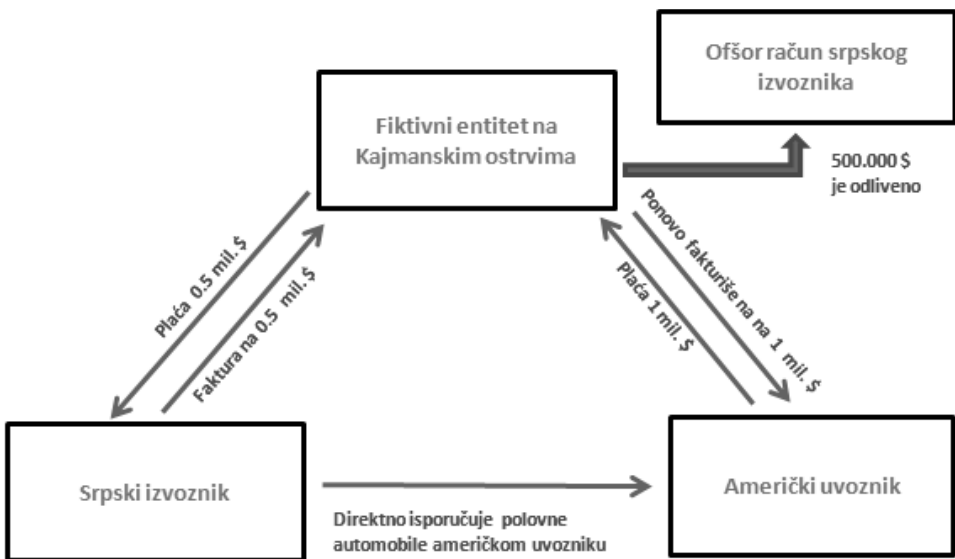
Počnimo od precenjenog uvoza i podcenjenog izvoza. Ova metoda NTN, koja vodi nezakonitom odlivu novca iz zemlje, najčešće se zasniva na ponovnom fakturisanju (*re-invoicing*) koje vrši posrednik, neko fiktivno pravno lice (*shell entity*) osnovano u zonama sa niskim ili nepostojećim porezima i labavom regulativom koja garantuje tajnost podataka (*poreski rajevi*). Pogledajmo primer precenjene vrednosti uvoza (Slika 1):

Slika 1. Nepravilno fakturisanje – precenjivanje vrednosti uvoza

Srpska kompanija uvozi polovne automobile u vrednosti od milion dolara iz Amerike. Preko fiktivnog posrednika sa Kajmanskim ostrva, koji vrši ponovno fakturisanje, vrednost uvoza se veštački povećava na milion i po dolara. Američki izvoznik je plaćen milion dolara, dok je pola miliona dolara završilo na ofšor račun srpskog uvoznika. Ovaj iznos od pola miliona dolara predstavlja NTN. Dodatno, troškovi srpskog uvoznika su naduvani što smanjuje osnovicu za porez na dobit.

Pogledajmo sada primer podcenjene vrednosti izvoza. Sada je srpska kompanija izvoznik, dok je američka uvoznik – sve ostalo je isto (Slika 2).

Slika 2. Nepravilno fakturisanje --podcenjivanje vrednosti izvoza

Izvor: Autor rada.

U ovom slučaju, pola miliona dolara završava na ofšor račun srpskog izvoznika. Istovremeno, zbog podcenjenih prihoda, opet se smanjuje osnovica za porez na dobit. Vredi napomenuti da je čest slučaj da se nezakonito iznesen novac u zemlju vraća u vidu stranih investicija (*round tripping*) preko fiktivnog investitora. Na ovaj način, prethodno nezakonito iznesen novac se legalizuje. Dodatno, strani investitori u ZUR, što je posebno slučaj u Srbiji, uživaju brojne pogodnosti: subvencije, nizak porez na dobit, povlašćene cene u kupovini zemljišta, olakšane birokratske procedure itd.

Nasuprot tome, kada je vrednost uvoza podcenjena, a vrednost izvoza precejnena, dolazi do nezakonitog ulaska kapitala u zemlju. U slučaju kada je vrednost

uvoza podcjenjena plaćaju se manje carine i smanjuju se obaveze na ime poreza na dodatu vrednost. Kapital koji je nezakonito ušao u zemlju predstavlja razliku između cene po kojoj se proizvod prodaje na lokalnom tržištu i cene po kojoj je uvezen (računajući plaćenu carinu). Skupa, ovi faktori pospešuju profit zbog čega preduzeće može da postane korisnik poreskih olakšica. Precenjivanje vrednosti izvoza takođe vodi nezakonitom ulasku novca (za iznos razlike između cene po kojoj se izvozi i realne tržišne cene) i pospešivanju profita zbog čega preduzeće opet može da postane korisnik poreskih olakšica (GFI 2015; 2019).

Podrazumeva se, sve ove procedure moguće je sprovesti jedino u saradnji sa slabo regulisanim finansijskom posrednicima koji kroz otvaranje fiktivnih kompanija i računa u poreskim rajevima i lažno izveštavanje, pokušavaju da sakriju poreklo, destinaciju i vlasništvo nad finansijskim sredstvima.

3. RAZMERE NTN

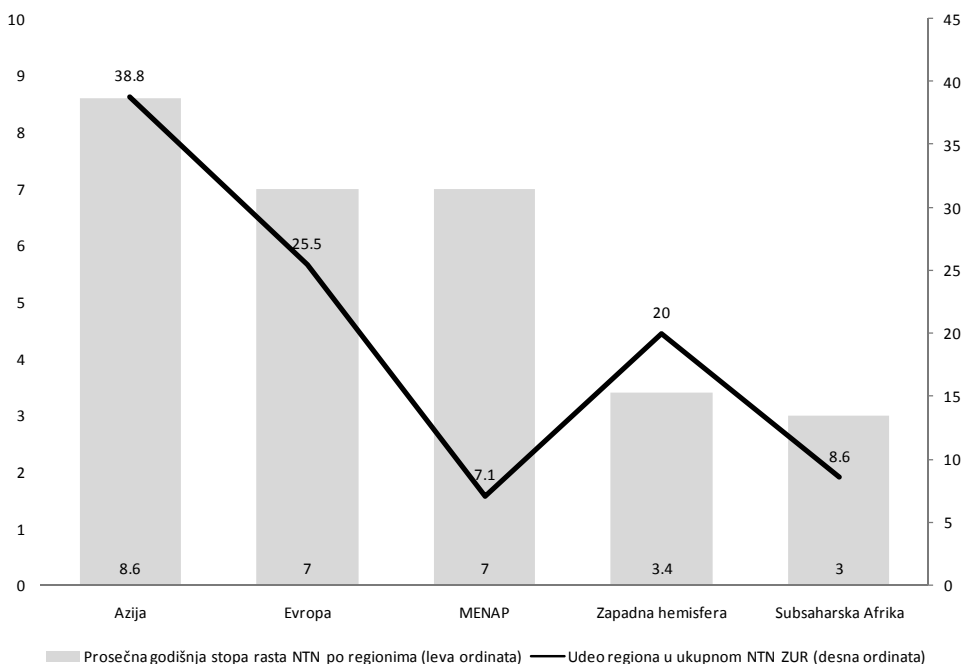
Globalne razmere NTN-a su ogromne i stalno rastuće. Prema podacima *GFI-a* za period 2004–2013, zemalje u razvoju su kroz NTN izgubile 7,8 milijardi \$. NTN su u posmatranom periodu realno rasli po godišnjoj stopi od 6,5%. Posle usporavanja u godini nakon izbijanja svetske finansijske krize 2008. do kojeg je došlo zbog opadanja u investicijama, kreditiranju i trgovinskim tokovima, NTN se ubrzano oporavljaju i doživljavaju vrhunac od 1,1 hiljade milijardi \$ u 2013. Količino je ovo značajan iznos postaje jasno kada se NTN uporede sa ulazom zvanične pomoći za razvoj (*official development assistance*) i stranih direktnih investicija (*foreign direct investments*) u zemlje u razvoju. U celokupnom posmatranom periodu, samo u tri godine su zvanična pomoć za razvoj i strane direktne investicije u zbiru bile iznad NTN-a. Na primer, 2013. NTN su bili za 1,3 puta iznad ukupnih stranih direktnih investicija u ZUR (858 milijardi \$) i 11,1 puta iznad zvanične pomoći za razvoj (99,9 milijardi \$) (GFI 2015). Naravno, jasno je da su stvarni NTN iznad ovih procena jer, kao što smo rekli, veliki broj transakcija (crna ekonomija) nije moguće registrovati.

Prema proceni Ujedinjenih nacija (UN), ZUR je potreban godišnji ulaz od 2,5 hiljade milijardi \$ da bi do 2030. dostigle sedamnaest UN ciljeva održivog razvoja (UNCTAD 2014a). Međutim, u sadašnjem trenutku, ukupan godišnji ulaz novca u ZUR je na nivou od 1,2 hiljade milijardi \$ što vodi zaključku da bi prevencija NTN-a popunila ovaj nedostatak potrebnih sredstava. Zbog toga su UN usvojile svoju

prvu rezoluciju borbe protiv NTN-a. Prema ovoj rezoluciji (cilj broj šesnaest koji se odnosi promovisanje pravednog, miroljubivog i inkluzivnog društva), svetske privrede treba „do 2030. da značajno smanje nezakonite tokove novca i oružja, ojačaju svoj oporavak, povrate ukradenu imovinu i povedu borbu protiv svih vidova organizovanog kriminala” (UNCTAD 2014b).

Regionalno gledano, prosečna godišnja stopa rasta NTN je najveća u Aziji sa 8,6%. Slede ZUR iz Evrope (uključujući Srbiju) sa 7%, Srednjeg istoka i severne Afrike plus Avganistan i Pakistan (MENAP) 7%, Zapadne hemisfere 3,4% i na kraju Subsaharske Afrike 3% (Grafikon 1).

Izraženo u nominalnim jedinicama novca, najveći doprinos curenju novca sa udelom od 38,8% u ukupnim NTN iz ZUR pružaju privrede Azije. Slede ZUR iz Evrope sa udelom od 25,5%, Zapadne hemisfere 20%, Subsaharske Afrike 8,6% i MENAP-a 7,1% (Grafikon 1).

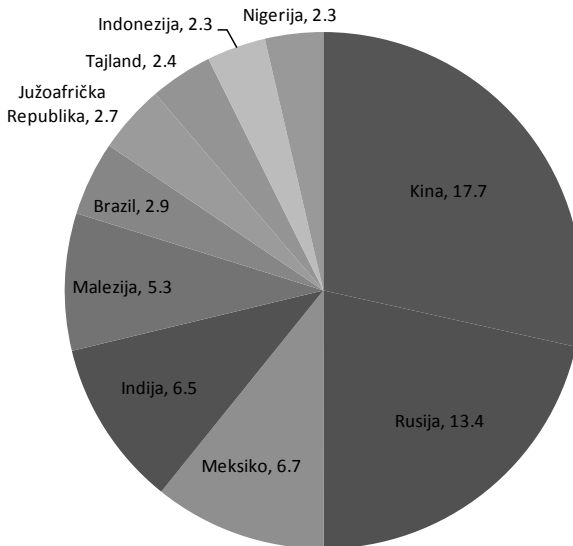
Grafikon 1. Prosečna godišnja stopa rasta NTN i prosečan udeo u ukupnom NTN ZUR u periodu 2004–2013. (po regionima, u %)

Izvor: GFI 2015.

Sa druge strane, ukoliko se nominalni iznosi curenja novca stave u odnos sa BDP, situacija se značajno menja. Na prvo mesto izbija Subsaharska Afrika čiji je **13**

udeo nezakonitog curenja novca u BDP u proseku iznosio 6,1%. Potom slede ZUR iz Evrope sa 5,9%, Azije 3,8%, Zapadne hemisfere 3,6% i MENAP-a 2,3%.

Gledano po zemljama, na vrhu se nalazi Kina sa prosečnim godišnjim curenjem novca u posmatranom periodu od 139,2 milijarde dolara. Od predstavnika Azije u prvih deset na svetu se još nalaze i Indija sa prosečnim godišnjim odlivom od 51 milijarde \$ (četvrto mesto), Malezija 41,8 milijardi dolara (peto mesto), Tajland 19,1 milijardi dolara (osmo mesto) i Indonezija 18 milijardi dolara (deveto mesto). Među predstavnicima ZUR iz Evrope izdvaja se Rusija na drugom mestu u svetu sa prosečnim godišnjim odlivom od 105 milijardi \$ (na jedanaestom i dvanaestom mestu se nalaze Kazahstan i Turska). U Zapadnoj hemisferi se izdvajaju Meksiko sa 53 milijarde dolara (treće mesto) i Brazil sa 23 milijarde dolara (šesto mesto) prosečno godišnje. Predstavnicima Subsaharske Afrike su Južnoafrička Republika 21 milijarda dolara (sedmo mesto) i Nigerija 17,8 milijardi dolara (deseto mesto) prosečno godišnje. Predstavnik MENAP-a u prvih deset privreda nema. Prva zemlja iz ovog regiona koja se javlja je Irak i nalazi se na šesnaestom mestu. Važno je i naglasiti da je, procentualno gledano, prvih deset privreda neslavnog rekorda nezakonitog curenja novca u posmatranom periodu prosečno učestvovalo sa 62,3% u ukupnim NTN iz ZUR. Samo Kina i Rusija u ukupnom curenju novca iz ZUR učestvuju sa 31,1% (Grafikon 2).

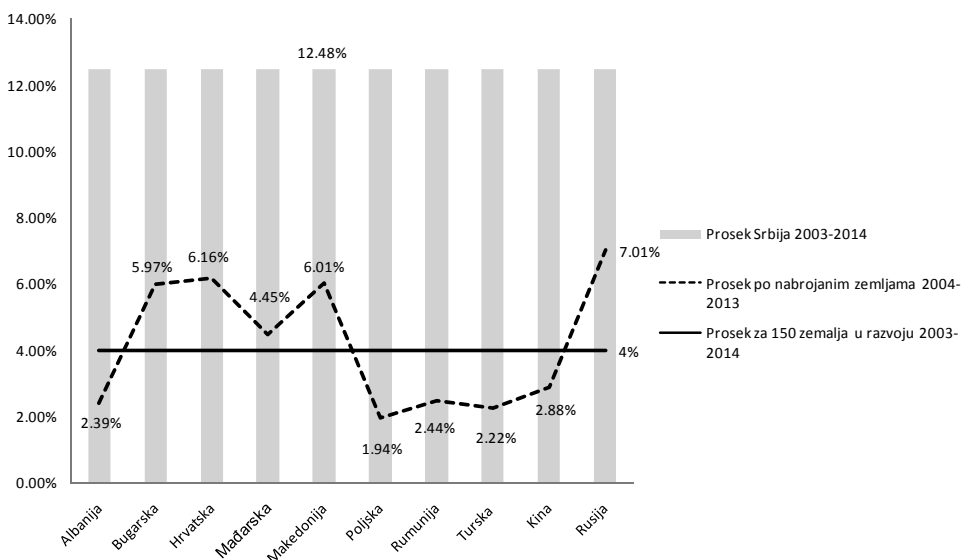

Grafikon 2. Udeo prvih deset zemalja u ukupnom curenju novca iz ZUR (prosek za period 2003-2014, u %)

4. NTN, BUDŽETSKI DEFICIT I SIVA EKONOMIJA SRBIJE U PERIODU 2004-2013.

Interesantno bi bilo proceniti, na primeru Srbije, kako bi se, u periodu od 2004-2013. (dakle, pre fiskalne konsolidacije), uvođenje NTN-a, koje je moguće proceniti i formalizovati, u legalne tokove odrazilo na državne finansije i razmere sive ekonomije po kojoj smo, zajedno sa Bugarskom, u posmatranom periodu, bili ubedljivo vodeća zemlja Evrope.

Podsetimo, u periodu od 2004-2013, iz ZUR je prosečno godišnje nezakonito isucurelo 784,8 milijardi dolara što je bilo u proseku jednako 4% njihovog BDP-a. U posmatranom periodu, Srbija zauzima, poštovanja vredno, visoko 35 mesto sa prosečnim godišnjim NTN-om u iznosu od 4,083 milijarde dolara. Ispred nje se, od evropskih zemalja u povoju, nalaze Turska (15,5 milijardi dolara), Poljska (9 milijardi dolara) i Mađarska (5,7 milijardi dolara). Međutim, ako se u obzir uzme udeo NTN-a u BDP-u, situacija se dramatično menja – Srbija postaje nepriko-snoveni šampion koji je zasenio i Kinu i Rusiju. Prosečan godišnji udeo NTN-a u BDP-u Srbije od 12,5% pripada svetskom vrhu. Ovaj udeo je u Srbiji trostruko veći od proseka ZUR (4%) i dvostruko i trostruko veći od zemalja u regionu. Čak i Rusija (7%), nadelako poznata po nezakonitom curenju novca ka RZ, dobroano zaostaje za Srbijom (Grafikon 3).

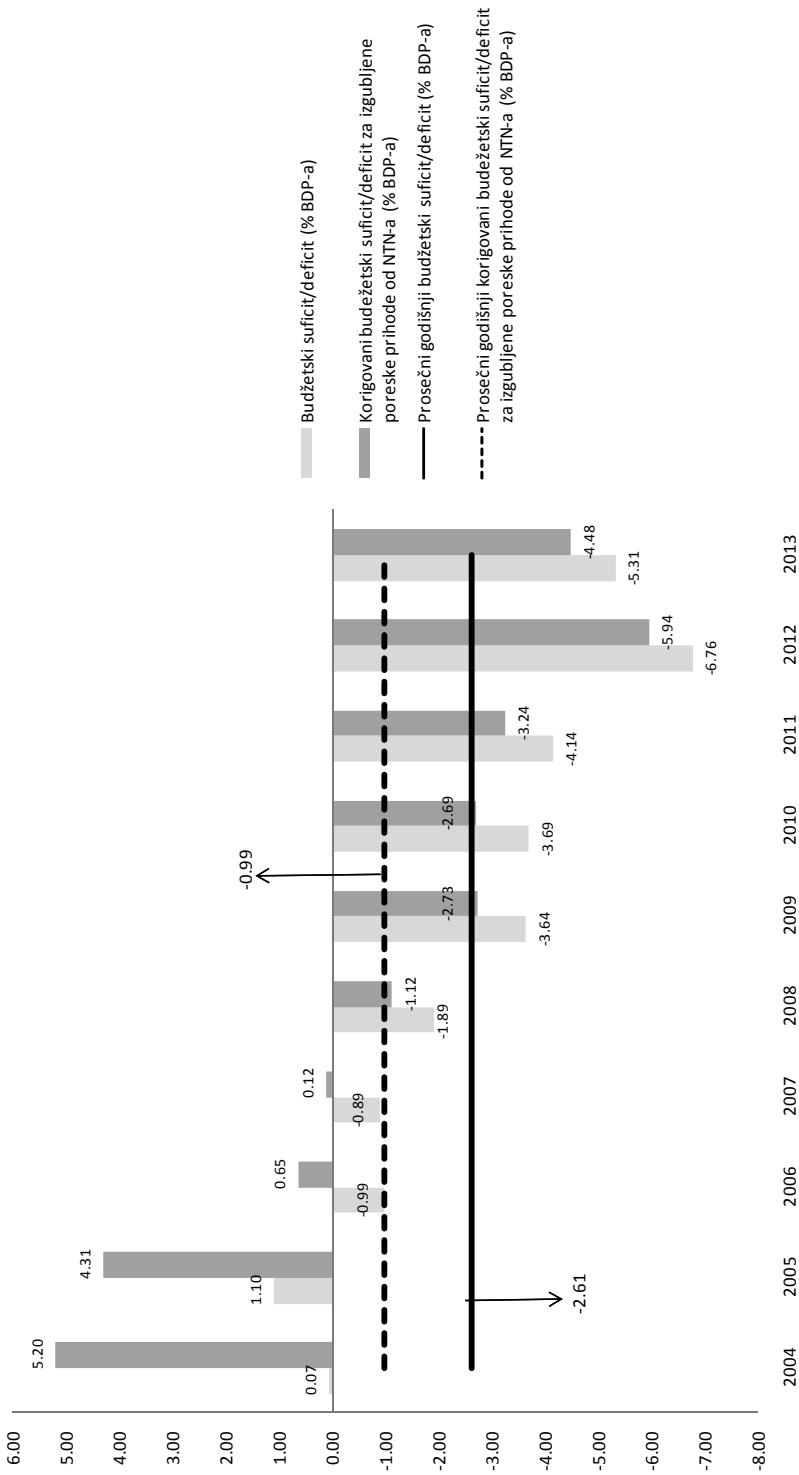
Grafikon 3. Prosečan godišnji udeo NTN u BDP-u u periodu 2003–2014. (u %)

Izvor: GFI 2015.

Kada bi se ovi NTN uveli u legalne tokova novca došlo bi do značajnih promena u državnim finansijama i razmerama sive ekonomije. Ukoliko pretpostavimo da bi na godišnjem nivou 20% (pretpostavljena poreska stopa) od 65% NTN-a koje je moguće formalizovati ušlo u poreske prihode zemlje, prosečan godišnji budžetski deficit u posmatranom periodu bi pao za značajnih 62%, to jest sa 2,61% na skromnih 0,99% BDP-a (Grafikon 4).

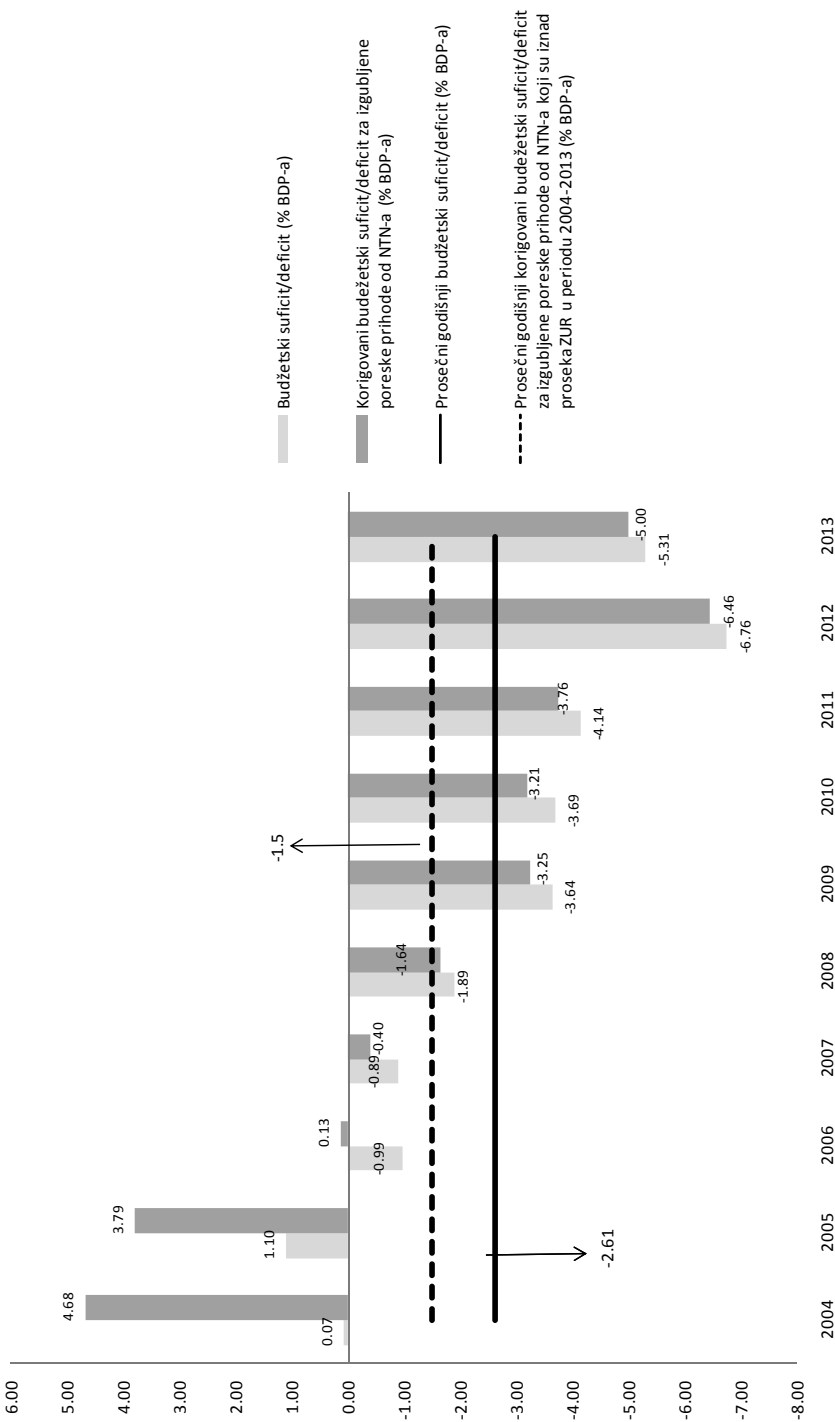
Kada je siva ekonomija u pitanju, njen obim bi se uvođenjem 65% NTN-a koje je moguće formalizovati u legalne tokove značajno smanjio. Prosečan obim sive ekonomije u posmatranom periodu je iznosio oko 30% BDP-a dok je udeo NTN-a koje je moguće formalizovati iznosio 12,48% u BDP. Prosta računica nas dovodi do zaključka da bi se u tom slučaju Srbija našla na nivou ispod evropskog proseka sive ekonomije od oko 20% BDP-a u posmatranom periodu.

Ipak, nije verovatno da je NTN moguće u potpunosti eliminisati jer se sa njima bore i najrazvijenije zemlje sveta. Zbog toga je primerenije proceniti kretanje budžetskog bilansa i razmere sive ekonomije ukoliko bi pretpostavili da nije moguće NTN spustiti ispod proseka zemalja u razvoju (4% BDP-a). U tom slučaju poresku osnovicu čini samo onaj deo NTN-a iz Srbije koji je moguće formalizovati, a koji se nalazi iznad proseka za ZUR. I u ovom scenariju bi došlo do značajnih promena u državnim finansijama i razmerama sive ekonomije. Prosečan godišnji budžetski deficit posmatranog perioda bi pao za приметnih 43%, to jest sa 2,61 na 1,5% BDP-a (Grafikon 5). Takođe bi došlo i do приметnog sužavanja sive ekonomije za oko 8,4% BDP-a, što bi nas svrstalo u zemlje koje su se u posmatranom periodu nalazile na nivou evropskog proseka.

Grafikon 4. Budžetski suficit/deficit i korigovani budžetski suficit/deficit Srbije za izgubljene poreške prihode od NTN-a u periodu 2004–2013 (% BDP-a)

Izvori: GFI 2015; International Monetary Fund 2019; Ministarstvo finansija RS 2019; proračun autora.

Grafikon 5. Budžetski suficit/deficit i korigovani budžetski suficit/deficit Srbije za izgubljene poreske prihode od NTN-a koji su iznad proseka ZUR u periodu 2004–2013 (% BDP-a)

Izvori: GFI 2015; International Monetary Fund 2019; Ministarstvo finansija RS 2019; proračun autora.

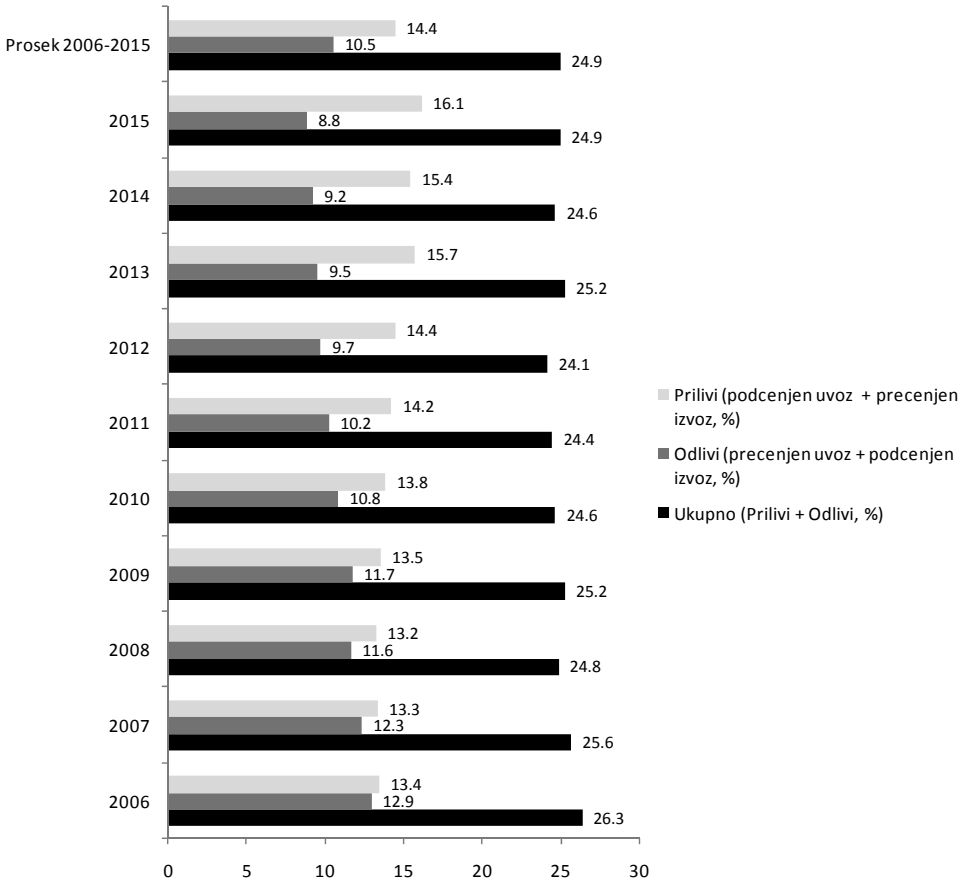
Naravno, ovo su okvirni zaključci jer pretpostavljamo da se u posmatranom periodu, nakon uvođenja NTN-a u legalne tokove, nisu promenili BDP i državni rashodi. Međutim, BDP bi se svakako promenio jer bi ostatak novca, nakon plaćenog poreza, ostao u zemlji čime bi se stimulisala lična i investiciona potrošnja sa njenim multiplikovanim dejstvom na proizvodnju i zaposlenost, pa samim tim i perspektivom dodatnog rasta u poreskim prihodima što bi, čak i pod pretpostavkom nepromenjenih rashoda države, vrlo verovatno vodilo uravnoteženom budžetu. Opet, jasno je da je državne rashode, koji su u posmatranom periodu bili za oko 4% BDP-a iznad proseka zemalja istočne i centralne Evrope, bilo neophodno smanjiti. Ovo smanjivanje rashoda bi primarno trebalo da se sprovede kroz racionalizaciju zaposlenosti u neefikasnoj državnoj administraciji i gubitaškim javnim preduzećima u kojima su u značajnoj meri zaposleni nekompetentni, ali pouzdani partijski kadrovi.

5. NTN U SRBIJI U PERIODU 2006–2015

U poslednjem izveštaju GFI za period 2006–2015, došlo je do male promene u metodologiji jer je MMF promenio metodologiju skupljanja i obrade podataka u DOTS-u. Ne manje važno, umesto u procentima BDP-a, dolarski iznosi ukupnog izvoznog i uvoznog jaza i tokova vrućeg novca se sabiraju i stavljaju u odnos sa ukupnom dolarskom vrednošću trgovine robama (uvoz + izvoz) konkretne ZUR sa RZ (GFI 2019).

Ipak, kako GFI (2019) navodi, ova promena u metodologiji ne utiče statistički značajno na rezultate što ih čini, u velikoj meri, uporedivim sa podacima dobijenim u izveštaju za period 2004–2013. U ovom poslednjem izveštaju ukršteni su trgovina dobrima 148 zemalja u razvoju (ZUR) sa 36 razvijenih zemalja (RZ) na bilateralnoj osnovi. Procenat ukupnih NTN koje je moguće proceniti je ostao nepromenjen na nivou od 65%. Prema ovom izveštaju, udeo nepravilnog fakturisanja u NTN ZUR koje je moguće proceniti je u odnosu na prethodni izveštaj porastao na 87%, dok je udeo tokova vrućeg novca pao na 13%. NTN vezani za poslove nepravilnog fakturisanja u posmatranim 148 ZUR su, u posmatranom periodu, u proseku iznosili 24,9% vrednosti njihove ukupne trgovine sa RZ (1.690 mlrd. dolara) i prosečno su godišnje rasli po stopi od 3,8%. Od ovog iznosa, nezakoniti odlivi novca su prosečno godišnje iznosili 10,5% vrednosti njihove ukupne trgovine sa RZ (599 mlrd. dolara) i godišnje su rasli po prosečnoj stopi od 0,1%,

dok su nezakoniti prilivi novca prosečno godišnje iznosili 14,4% vrednosti njihove ukupne trgovine sa RZ (1.091 mlrd. dolara) i godišnje su rasli po prosečnoj stopi od 6,5% (Grafikon 6).

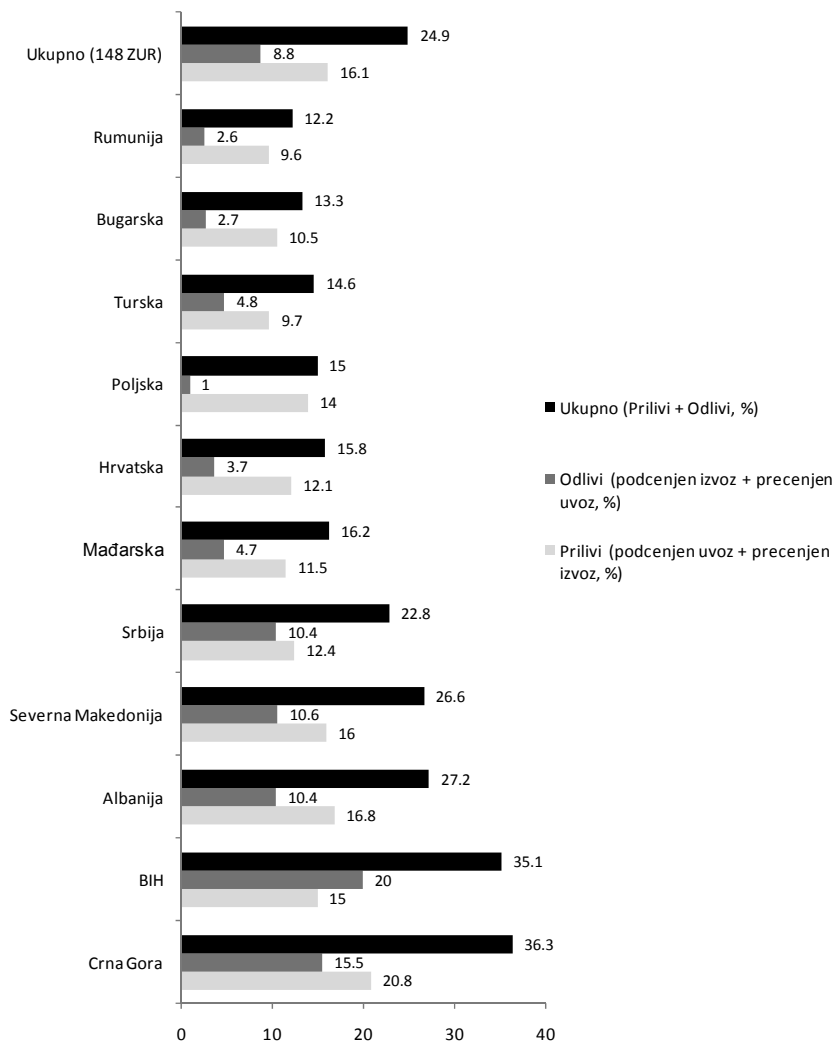
Grafikon 6. NTN vezani sa poslove nepravilnog fakturisanja u 148 ZUR (2006–2015)

Izvor: GFI 2019.

U 2015, NTN u posmatраних 148 ZUR su u proseku iznosili 24,9% vrednosti njihove ukupne trgovine sa RZ (1.690 mlrd. dolara), nezakoniti odlivi novca su prosečno godišnje iznosili 8,8% vrednosti njihove ukupne trgovine sa RZ (599 mlrd. \$), dok su nezakoniti prilivi novca prosečno godišnje iznosili 16,1% vrednosti njihove ukupne trgovine sa RZ (1.091 mlrd. \$). U poređenju sa 148 ZUR, ukupni srpski NTN su nešto ispod proseka (22,8%). Nezakoniti prilivi su ispod proseka ZUR (12,4%), dok su nezakoniti odlivi iznad proseka (10,4%). Primetno je da su, u

20 odnosu na Srbiju, NTN, kao procenat ukupne trgovine sa RZ, na značajno nižem

nivou u uporedivim zemljama Centralne i Istočne Evrope koje su članice EU i Turskoj (Grafikon 7).

Grafikon 7. NTN vezani za poslove nepravilnog fakturisanja u izabranim zemljama Evrope u 2015.

Izvor: GFI 2019.

Sa druge strane, NTN cvetaju u zemljama Zapadnog Balkana. Još su ekstremniji primeri zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza – Rusija sa 34,9%, Belorusija 69,4%, Kazahstan 78%, Azerbejdžan 56,1% itd.

U apsolutnom iznosu, srpski NTN su izuzetno značajni. Samo je 2015, preko nepravilnog fakturisanja trgovine sa RZ, iz zemlje nezakonito izašlo 1,7 mlrd.

dolara i nezakonito ušlo skoro 2 mlrd. dolara, pri čemu nemamo procene NTN na osnovu nepravilnog fakturisanja u trgovini sa ZUR i tokova vrućeg kapitala.

Naravno, nemamo ni procenu za koliko su umanjeni carinski prihodi i prihodi na ime poreza na dodatu vrednost i poreza na dobit zbog ovih NTN. Svakako su u pitanju značajne sume. Isto tako, ne znamo u kom obimu se nezakonito iznet novac vratio u formi investicija (čime se NTN legalizuju) zbog čega trenutno uživa benefite na ime subvencija, jeftino kupljenog zemljišta, niskog poreza itd. Još manje znamo koliko je novca napustilo zemlju kroz transakcije koje je nemoguće registrovati.

S obzirom da je 2015. prva godina primene fiskalne konsolidacije koja se primarno zasnivala na umanjenju penzija i plata u javnom sektoru i samo periferno na racionalizaciji zaposlenosti i nimalo na restrukturiranju javnih preduzeća, bilo bi informativno, kao i u prethodnom odeljku, grubo proceniti kako bi se, u toj godini, uvođenje NTN-a procenjenih na osnovu nepravilnog fakturisanja u legalne tokove odrazilo na srpske državne finansije.¹

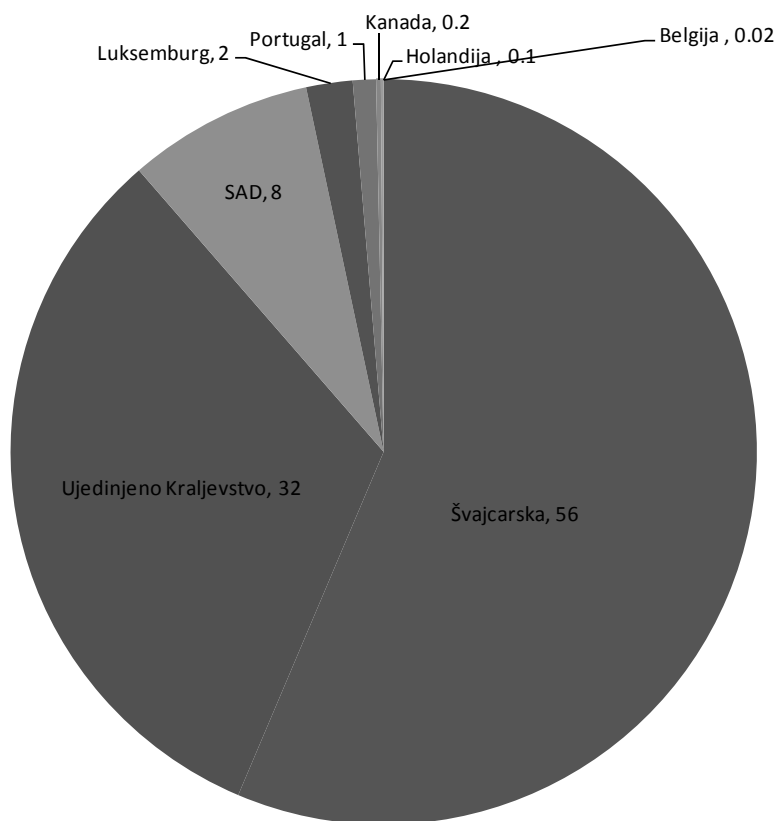
Ukoliko, opet, pretpostavimo da bi na godišnjem nivou 20% (pretpostavljena poreska stopa) NTN-a procenjenih na osnovu nepravilnog fakturisanja ušlo poreske prihode zemlje, budžetski deficit za 2015. bi pao za značajnih 52%, to jest sa 3,4% na skromnih 1,6% BDP-a (GFI 2015; International Monetary Fund 2019; Ministarstvo finansija RS 2019; proračun autora) Štaviše, obzirom da bi dodatni poreski prihodi u tom slučaju iznosili 731 miliona \$, to jest 1,84% BDP-a, a da su uštede na plate i penzije te godine bili na nivou od 495 miliona \$, odnosno 1,25% BDP-a, jasno je da bi, osim što je ovo sredstvo fiskalne konolidacije protivustavno i diskriminatorско, obračun sa sivom ekonomijom, racionalizacija broja zaposlenih i restrukturiranje javnih preduzeća dao daleko bolje rezultate (Fiskalni savet RS 2015; GFI 2019; proračun autora).

6. DESTINACIJE NTN-a

Druga strana problema nezakonitog curenja novca, o kome se mnogo ređe raspravlja, su destinacije koje se dele na dva osnovna tipa: oššor finansijski centri i banke u razvijenim privredama kao što su Švajcarska i Ujedinjeno Kraljevstvo.

¹ Izvršeno je protivustavno smanjenje državnih izdvajanja za penzije za 5% (njihovim progresivnim umanjenjem) i diskriminatorско smanjenje plata u javnom sektoru za 10% na plate koje su iznad 25.000 dinara (Fiskalni savet RS 2015).

Prema izveštaju OECD-a (*The Organization for Economic Co-operation and Development*) i *The Stolen Asset Recovery Initiative* koja deluje u okviru Svetske banke i UN, s jedne strane, vrednost blokirane aktive koja je povezana sa koruptivno-kriminalnim radnjama u bankama u privredama članica OECD-a je u periodu od 2010–2012. iznosila 1,4 milijarde dolara. Od ovog iznosa je 56% bilo blokirano u Švajcarskoj, 32% u Ujedinjenom Kraljevstvu i 8% u Sjedinjenim Američkim Državama (Grafikon 8). Sa druge strane, vrednost ukradene aktive vraćene u zemlju porekla je u istom periodu iznosila samo 147 miliona dolara i to 45% ove aktive je vraćeno iz banaka iz Ujedinjenog Kraljevstva, 41% iz Sjedinjenih Američkih Država i 14% iz Švajcarske. Na primer, nakon Arapskog proleća 2010, banke i vlade RZ su zamrzle sumnjivu aktivu poreklom iz zemalja kao što su Tunis, Egipat i Libija, ali je samo maleni deo ovih sredstava vraćen jer je procedura zakonskog dokazivanja da je neka aktiva nezakonito prisvojena izuzetno komplikovana (OECD 2014).

Grafikon 8. Blokirana aktiva u RZ u periodu 2010–2012. (u % od ukupnog iznosa)
Izvor: OECD 2014.

7. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Štetni efekti NTN-a po privredni razvoj zemlje domaćice su više nego značajni. *GFI* je u svojim istraživanjima utvrdio snažnu pozitivnu korelaciju između razmera NTN-a i nivoa siromaštva i dohodovne nejednakosti. Drugim rečima, što su NTN u nekoj privredi veći, to je broj stanovnika koji žive ispod granice siromaštva od 1,25 dolara dnevno ili 1,90 dolara dnevno veći što istovremeno ukazuje na postojanje značajne dohodovne nejednakosti (*GFI* 2015).

NTN vode rastu u dohodovnoj nejednakosti jer prebacuju glavnicu poreskog opterećenja sa kapitala na manje mobilne faktore, kao što su rad i potrošnja. I to je upravo bio slučaj Srbije u kojoj, u posmatranom periodu, poreski organi nisu bili u stanju da se obračunaju sa sivom ekonomijom pa se teret prilagođavanja neefikasnog i skupog državnog aparata (fiskalni deficit i stalno rastući javni dug) kroz solidarni porez i podizanje poreza na dodatu vrednost prebacio na društveno osetljive grupe kao što su penzioneri i profesije od kojih zavisi održivost i prosperitet jedne nacije kao što su prosveta i zdravstvo. Sa druge strane, javna preduzeća, veći gubitaši i dužnici koji su stožer partijske države i krupni kapital su ostali netaknuti. Uvedene mere fiskalne konsolidacije su se svele na dalje pritiskanje onih koji se nalaze u poreskom sistemu kako bi se obezbedilo veštačko disanje za one koji proizvode gubitke, ali zapošljavaju pouzdane glasače i verovatno predstavljaju žarišni izvor NTN-a za partijsku oligarhiju i povezana lica. Restruktuiranje državnog aparata i javnih preduzeća sa pratećim povećanjem u efikasnosti je izostalo.

NTN na više načina ugrožavaju održivi privredni razvoj, posebno ZUR. Održivi privredni razvoj podrazumeva težnju ka efikasnoj mobilizaciji resursa i njihovoj adekvatnoj iskorišćenosti. Ovi resursi su osnova za finansiranje različitih društvenih ciljeva, pre svega onih koji su usmereni na povećanje blagostanja stanovnika i investicija (privatne i javne), koje imaju za cilj izgradnju i proširenje kapitalne baze društva. NTN podrivaju ovaj cilj jer oni vode rastu u zavisnosti od inostrane pomoći koja se najčešće koristi za popunjavanje praznine nastale usled nezakonitog curenja novca. Nezakonito curenje novca vodi iscrpljivanju domaćih resursa i fonda investicija, pa samim tim i usporavanju privredne aktivnosti koja može imati negativan uticaj na stopu privrednog rasta u dugom roku.

Isto tako, NTN podrivaju jedan delikatan i poverljiv odnos između države i njenih građana koji je stabilan sve dok su resursi stanovništva mobilisani na način

od države da ona tako prikupljena sredstva koristi za finansiranje društvenih ciljeva u skladu sa prioritetima koje su postavili sami građani. U tom smislu, ukoliko se velika količina domaćeg bogatstva nezakonito prebacuje na ofšor račune, značajno splašnjaва inicijativa građana da učestvuju u izgradnji i održavanju pravednog i funkcionalnog društva što u krajnjoj instanci vodi društvenoj nestabilnosti i nemirima.

Ne manje važno, NTN su neoporezovani što smanjuje državne prihode koji se koriste za finansiranje nekih esencijalnih društvenih potreba kao što su obrazovanje i zdravstvo. Prema procenama MMF-a, zahvaljujući NTN ZUR na godišnjem nivou gube 200 milijardi dolara poreskih prihoda, dok OECD zemlje gube 500 milijardi dolara. Samo Amerika godišnje gubi 100 milijardi dolara poreskih prihoda, što znači da NTN nisu problem samo ZUR, ali su zbog siromaštva one znatno više pogođene (Shaxson 2019).

Prema nekim procenama u *poreskim rajevima* širom sveta je sakriveno od 21 do 32 hiljade milijardi dolara što je jednako šestini ukupnog svetskog privatnog bogatstva, dok je je iz ZUR u poreske rajeve ispumpano više 12 hiljada milijardi dolara (The Guardian 2016; Reuters 2012). OECD procenjuje da na godišnjem nivou prema poreskim rajevima širom sveta iz ZUR nezakonito curi tri puta više sredstava nego što dobiju u vidu međunarodne pomoći. Primer Srbije je daleko ekstremniji jer je u periodu od 2000. do 2016. ukupno primila u vidu bespovratne pomoći oko 4,93 mlrd. dolara, dok je prema podacima GFI, u desetogodišnjem periodu od 2004–2013, iz Srbije kumulativno nezakonito iscurilo 40,8 milijardi dolara (GFI 2015; Radio Slobodna Evropa 2018).

Važno je istaći da infrastruktura koja je izgrađena kako bi se omogućili NTN olakšava korupciju, ponajviše kroz plaćanje mita i raspodelu domaćih fondava između domaćih političara i poslovne elite. Ovi fondovi se prebacuju na ofšor račune koje je veoma teško detektovati čime se značajno povećavaju nagrade za učesnike korupcionaških afera. Na taj način se povećava nejednakost i slabi pravna država čija moć prelazi u ruke uskih poslovnih i političkih krugova čime se ugrožavaju osnovni postulati demokratije.

Na završetku, ova infrastruktura olakšava NTN kojima se finansiraju kriminalne i terorističke mreže čime se značajno podrivaju individualna i kolektivna bezbednost. Različite su forme NTN-a koje se mogu koristiti za ove svrhe: narko kartel manipuliše izvoznim i/ili uvoznim fakturama kako bi pomešao legalni novac, zarađen, na primer, prodajom bele tehnike, sa nelegalnim novcem stečenim

od prodaje droge; trgovac robljem u koferčetu prenosi gotov novac preko granice i deponuje ga u inostranu banku; teroristička organizacija preko ošor zona transferiše novac iz centrale na Srednjem istoku ka svojim operativnim jedinicama u Evropi ili Americi.

Da zaključimo, odgovornost za nezakonito curenje novca je podjednako na slabim institucijama ZUR i razvijenim institucijama naprednih zemalja koje su njihova destinacija. Da bi se ovi tokovi ublažili, neophodna je međunarodna saradnja i formiranje međunarodne agencije za finansijsku superviziju sa fokusom na nezakonito curenje novca. Takođe, Banka za međunarodna poravnanja (*Bank for International Settlements*) bi trebalo da na godišnjem nivou objavljuje podatke vezane za međunarodnu bankarsku aktivu kako prema zemlji porekla aktive tako i prema destinacijama.

LITERATURA

- Global Financial Integrity. 2015. "Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2004–2013."
- Global Financial Integrity. 2019. "Illicit Financial Flows to and from 148 Developing Countries: 2006–2015."
- The Guardian. 2016. "Offshore finance: more than \$12tn siphoned out of emerging countries." Preuzeto sa https://www.theguardian.com/business/2016/may/08/offshore-finance-emerging-countries-russia-david-cameron-summit?CMP=Share_iOSApp_Other (3.7.2019).
- Fiskalni savet RS. 2015. „Fiskalna konsolidacija u 2015. godini i osnovni reformski izazovi.”
- International Monetary Fund. 2019. World Economic Outlook Database April 2019. Preuzeto sa <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weoselgr.aspx> (4.10.2019)
- Ministarstvo finansija RS. 2019. Makroekonomski i fiskalni podaci. Preuzeto sa <https://www.mfin.gov.rs/pages/article.php?id=14923> (5.10.2019).
- OECD. 2014. "Illicit Financial Flows from Developing Countries: Measuring OECD Responses."
- Radio Slobodna Evropa. 2018. „Građani Srbije ne znaju za pomoć EU i SAD.” Preuzeto sa <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-eu-pomoc-sad-rusija-gra%C4%91ani-neznanje/29230454.html> (10.10.2019).
- Reuters. 2012. "Super rich hold \$32 trillion in offshore havens." Preuzeto sa <https://www.reuters.com/article/us-offshore-wealth/super-rich-hold-32-trillion-in-offshore-havens-idUSBRE86L03U20120722> (5.7.2019).
- Shaxson, N. 2019. "Tackling Tax Havens." *Finance & Development* 56 (3): 7–10.
- UNCTAD. 2014a. "Developing countries face \$2.5 trillion annual investment gap in key sustainable development sectors." Preuzeto sa <https://unctad.org/en/pages/PressRelease.aspx?OriginalVersionID=194> (10.7.2019)

UNCTAD. 2014b. “Goal 16: Promote just, peaceful and inclusive societies.” Preuzeto sa [https://www.un.org/sustainabledevelopment/peace-justice/\(7.7.2019\)](https://www.un.org/sustainabledevelopment/peace-justice/(7.7.2019))

The World Bank. 2017. “Illicit Financial Flows (IFFs).” Preuzeto sa <https://www.worldbank.org/en/topic/financialsector/brief/illicit-financial-flows-iffs> (10.5.2019).

ILLICIT FINANCIAL FLOWS – THE CASE OF SERBIA

The subject of this paper is the analysis of illicit financial flows in developing countries and their impact on sustainable economic development, the budget and the shadow economy, with particular reference to the case of Serbia. The paper analyzes the techniques of illicit inflows and outflows of money, their magnitude and their negative impact on economic and social environment. We conclude that instead of focusing on curbing the informal economy, reducing administrative employment and restructuring public enterprises, fiscal consolidation in Serbia, which began in 2015, focused primarily on unconstitutional pension cuts and discriminatory public sector wage cuts. The introduction of estimated illicit financial flows in the observed period into legal flows, on the other hand, would make fiscal consolidation unnecessary, while it would certainly contribute to the strengthening of local economic development, domestic institutions and citizens’ confidence in the government and all political actors.

Key words: illicit financial flows, sustainable economic development, fiscal consolidation, tax havens developing

*Rad prijavljen: 9. X 2019.
Rad recenziran: 28. X 2019.
Rad odobren: 31. X 2019.*

INTERNALIZACIJA KULTURALNOG NASILJA KAO ISTORIJSKA KONSTANTA U SRBIJI I NA BALKANU

Aleksandar WEISNER
Evropski centar za mir
i razvoj (ECPD),
Univerzitet za mir UN

Kumulativni efekat različitih procesa internalizacije kulturalnog nasilja je ono što omogućava kontinuitet nacionalne i međunarodne politike i geostrateške situacije koja na prostoru Balkana mir uvek vidi samo kao primirje ili period između dva rata. Na primeru tri fenomena: (a) više vekova duge izgradnje stereotipa o Balkanu, koji su postali konstitutivni elementi danas često korišćenog pojma „balkanizam/balkanizacija“, (b) militarizacije javnog prostora, i (c) konceptualizacije pojmova junaštva i ratništva u školskim kurikulumima, rad nastoji da objasni njihov pojedinačni i prožimajući odnos kao spoljašnjih i unutrašnjih faktora koji utiču na internalizaciju kulturalnog i strukturalnog nasilja unutar konteksta balkanskog regiona i doprinose konzerviranju postojećih društvenih odnosa.

Ključne reči: internalizacija, stereotipizacija, militarizacija, kulturalno nasilje, obrazovanje.

1. INTERNALIZACIJA KULTURALNOG NASILJA

TEORIJA JOHANA GALTUNGA O DIREKTNOM, kulturalnom i strukturalnom nasilju omogućava integrisani pristup razumevanju veze između najšireg društvenog konteksta i ličnih psiholoških perspektiva konkretnih aktera u situacijama nasilja. Galtung pod kulturalnim nasiljem podrazumeva svaki aspekt kulture koji se može koristiti kako bi se opravdalo ili odobrilo